

БОЈАН ЈОВАНОВИЋ

ИСКУШЕЊА СЛОБОДЕ У
КОНТЕКСТУ НОВИХ МЕДИЈА

Означивши почетак нове цивилизацијске ере, нови медији постају чиниоци реалности која не означава крај дотадашњих хуманистичких вредности, које су имале централно место и значај у људском свету, већ њихову све израженију маргинализацију. Зато се с разлогом нова раздобља истине, културе, уметности, књижевности, филозофије, антропологије, које су изгубиле некадашњи значај, одређују префиксом пост. Промењени традиционални и нови медији постали су чиниоци утемељења постхуманих околности у којима све већи значај и кључну улогу добијају паметне машине. Енглеско *smart* - је ознака за паметне телевизоре, мобилне телефоне, али и аутомобиле, станове и кућне апарате чије усавршавање има једини циљ да сведе човекову физичку и менталну активност у извршавању неког посла на најмању меру.

Све брже стварање нових генерација паметних машина, као да одређује циљ технолошког напретка садржаног у тежњи ка формирању једног средства, које ће интегрисати све досадашње медије као парцијалне продужетке човекових чула, и бити продужетак самог човека, његов дупликат, односно двојник, способан да лакше и успешније превазилази његова дотадашња ограничења, трансцендира његове моћи и остварује његове исконске метафизичке тежње. Са становишта реализовања тог утопијског циља, утемељеног на

технолошкој сингуларности као реалности самоусавршавања паметних машина, непредвидива брзина даљег напретка и преноса информација учиниће да и време изгуби досадашњу улогу. У таквом амбијенту, у којем неће имати приоритет, човек ће све више застаревати и постајати сувишан у свету успостављеном на новим технолошким основама. Уколико из те перспективе сагледамо данашњи контекст, онда можемо увидети одређене тенденције у данашњој медијској сфери.

Показује се да нови медији не служе само човеку, већ и да одређују његов живот у стварном и виртуелном свету, па их зато треба сагледати најпре у равни померања граница његових стваралачких слобода и креативних могућности. Доносећи радикалне промене у савременој култури, они су као резултат дугог стваралачког процеса низа генерација научника увећали креативне моћи и у области уметности, књижевности и хуманистичких наука. У тој посткултурној реалности новог технолошког света, не само хуманистичке дисциплине већ и целокупно књижевно и уметничко стваралаштво добија ново значење. Коришћење интернета у стварању и представљању уметничких, књижевних, филмских и музичких дела, олакшали су посао ауторима, издавачима, дистрибутерима и књижарима. Биоскопи, галерије, концертне сале добиле су своје виртуелне дупликате и бројне посетиоце и кориснике. Друштвене мреже: Фејсбук, Твитер, Инстаграм, постале су неодвојиве од свакодневног живота већине данашњих људи. Успостављајући се као слободни, независни, без контроле и цензуре, нови медији су тематска константа савремених филмова, уметничким и књижевним делима. У унифицираној продукцији заснованој на идентитету познатих жанрова, попут криминалистичког, шпијунског, хорора, научне фантастике, важан чинилац је и њихов негативан аспект и злоупотреба.

Фасцинација виртуелним

Једна од битних карактеристика нових медија је увећање стваралачке слободe која није освојена борбом за њу, већ се као таква подразумева. Наиме, попут актера поткултура који су изражавали своје незадовољство постојећим стањем недовољне слободe и стварали своју културу, од битника, преко хипика до панкера, слобода је данашњем појединцу дата да искаже себе и формира свој идентитет. Слобода није његов циљ, већ претпоставка пута којим креће у нови и другачији свет у којем без контроле и одсуства цензуре може да испољи и своје негативитете. Фромова „слобода од“ досадашњих правила њеног регулисања, изражена је као „слобода за“ њену злоупотребу¹. То више није само слобода која подстиче креативност, већ слобода која увећава могућност агресије и деструкције.

Са повећаним степеном слободe увећана су и човекова искушења пред могућношћу испољавања свог негативитета и злоупотребе нових медија. Антрополошки аспект нове посткултурне реалности данашњег света исказује се не само човековом креативном моћи, већ и његовом немоћи да се одупре новим медијима и не постане њихова жртва. Нови медији су данас чиниоци духовно одавно познатог, али сада и социјално и политички конкретизованог виртуелног света који до те мере фасцинира данашње људе да постаје примаран у односу на стварни свет. Да је то заиста тако указују примери зависности од тог света. Брачни пар у САД, посвећен игри заснованој на родитељској бризи о виртуелном детету, запустио је своје рођено дете што је довело до његове смрти. Прихватајући искушење и себе представљајући бољим него што јесте, човек у новим

---

¹ E. From, *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd, 1964.

медијима идеализује слику о себи да и сам поверује у њу, удаљавајући се од стварности толико да буде неспособан за стваран живот и партнерске односе.

Потврђујући те своје могућности, сајбер простор је постао и велико предворје човековог отуђења и дехуманизације. Више се нико не опире новој технологији, ни научници, ни уметници, ни књижевници који је користе, али и којој служе и хране њену вољу за моћ. Међутим, управо је ослобађајући капацитет нових медија добио значење поробљавања људских душа које су постале предмет разноврсних злоупотреба и манипулација. Шта се, заправо, догађа са данашњим човеком који све више губи своја досадашња хумана својства?

Задивити Бога или постидети ђавола

Као несумљив технолошки напредак у односу на све дотадашње изуме, нови дигитални медији су остварење давнашњег човековог сна да непосредно и ефектно може да изражава себе и комуницира са другима. Такве околности погодују испољавању не само његове креативности, већ и његове деструктивности. Својим изумом још једном је успео да задиви и самог Творца, али је неадекватном применом тих иновација и њиховом злоупотребом унизио себе и постидео ђавола. Иако би се са становишта негативних последице можда могло закључити да нови медији престају да буду добре човекове слуге и постају његови лоши господари, њихове могућности треба сагледати првенствено у контексту слободе за испољавање његових манифестних и латентних карактеристика, његовових свесних али и несвесних садржаја. Могућности хуманизације света, неодвојива је од процеса човековог отуђења и дехуманизације.

Уколико се имају у виду овакве негативне последице фасцинације новим медијима и виртуелном стварношћу, онда савремени човек не одолева њиховим искушењима и не види како је ухваћен и заробљен у том свету. Самообмањујући се да га је изабрао својом слободном вољом, не увиђа да је изабран и ухваћен у мрежу нових ритуала који му форматују свакодневицу. Иако и сама постхумана реалност утиче на преобликовање човека и његових потреба, нови медији омогућују ефектније испољавање и оне тамне стране људске природе: свесне али и несвесне злонамерности и тежње да се другоме нанесе штета и учини зло. Могућност негативног деловања се огледа у свесном изазивању штете. Хакерисању, убацивању вируса, пљачкању и криминалу. Показало се да су криминалци у сајбер простору веома маштовити и креативни и да се одбрана од њихове агресије одвија као перманентан интелектуални рат. Настојање да се недозвољеним средствима оствари сопствена корист, заснива се на слабости, недовршености система који постаје предмет напада. Систем се напада не само због непосредне користи, већ и због психолошког ефекта и потврђивања сопствене супериорности у односу на креаторе тог система². Показало се да то нису само индивидуални хакерски несташлуци, већ и озбиљни пројекти обавештајних институција, које попут америчке ЦИА-е, настоје да преко нових медија успоставе потпуну планетарну контролу. С друге стране, тај свој наум настоје да маскирају, а намере које су имале припишу супротној, супарничкој и непријатељској страни. Тако су преко ЦИА-е, САД оптуживале Русију да се меша и утиче на

---

² Зато је, за сада, најсигурнији линукс систем, који је створила заједница ентузијаста и који се на сваки покушај његовог оспоравања дограђује и усавршава.

изборе за председника САД, али се испоставило да су новим технологијама успевале да делују против сопствене земље и ту активност припишу Русији. Овај већ класични сценарио подметања: од Хитлера, преко случаја Меркала и Сребренице у рату у Босни и Херцеговини, преко Рачка на Косову и Метохији, потврђује и сада.

Друштвене мреже, попут Твитера, омогућују да се слободно и некажњено вређају други, износе подаци о њиховом приватном, личном животу. У виртуелном простору смањене су могућности контроле испољавања својег негативитета у стању повећане слободе и смањене одговорности. Вршњачко насиље се снима мобилним телефоном а после агресије снимци се посредством друштвених мрежа шире и чине јавно доступним, што додатно унижава и продубљује бол жртве.

Та моћ коју појединац исказује на свој негативан начин према другој израз је осећања његове реалне друштвене и личне немоћи, немогућност да се укључи у стварни живот заједнице и креативно делује, мењајући неповољне околности које га спутавају. Иако су друштвене мреже, попут Фејсбука, револуционарно промениле досадашњи начин комуникације, омогућивши контакте са познаницима, и непознатим, који постају пријатељи, утврђено је да превише времена проведено на друштвеним мрежама доводи до осећања социјалне изолованости. Уколико се то осећање дефинише као одсуство осећања стварног припадања колективу, и истинског ангажмана са другима и испуњавање тог односа одговарајућим садржајима, онда су учесници друштвених мрежа изоловани и изложени негативним аспектима таквог живота.

Није издвајање претпоставка стварања, јер се самоћа иако је појединац у групи претвара у усамљеност³.

Депресивност самоидеализације

На друштвеним мрежама, Инстаграму, ствара се пожељна слика себе, и као идеал идентитет представља, у ствари, као лажни идентитет. Обично су то слике, односно фотографије које појединца представљају у неком повољном, слављеничком моменту. Међутим, тај тренутак је само изузетан у његовом животу и не може се, према магијском принципу, део уместо целине, узети за реалност.

Животна стварност је знатно другачија, суморна и сива, и њене нијансе не утичу битно на промену таквог општег стања. Појединац се тешко суочава и још теже превазилази такво стање отуђености, па слика коју објављује је својеврсна наткомпензација за ускраћеност у свакодневљу. Иако, дакле, садрже своје зрно истине, те слике из живота нису реалне и њихова нереалност указује на темеље једног фиктивног света у којем појединац може да креира идеалну слику себе чије објављивање доживљава као тренутак своје славе. Као у огласу за познанства у омладинској штампи, или таблоидним ревијама, сви који себе представљају чине то у идеализованом смислу. Сада се то и визуелно може дочарати да буде толико убедљиво да и сами креатори поверују у ту, визуелно модификовану, лажну слику о себи. Међутим, таквом сликом се прекорачује граница реалности, а последица хибриса је депресивна позицији. Својствена прошлости, дубина не

---

³ D. Risman, N. Glejzer, R. Deni, *Usamljena gomila*, Nolit, Beograd, 1965; B. Jovanović, „Самоћа и усамљеност“, *Govor pećinskih senki*, Stylos, Novi Sad, 2004, 133-146.

карактерише будућност којој су окренуте технолошке иновације укорене у свакодневици и култури. Одсјај те будућности препознате као њена утопијска могућност исказује се у површности као карактеристици нових медија.

Реалност међусвета

Изражени у уметности и књижевности, нови медији су постали чиниоци данашњег човековог света. Иако најпре одређена као друга, виртуелна реалност постаје примарна у животу савременог човека и тај процес је неповратан. У том смислу и промишљање тог света, подразумева и однос према тим његовим основама технологијом као новом метафизиком. Метафизика виртуелног света је стварност која и друге хуманистичке науке обавезује на другачији приступ. У том смислу и антропологија у свом ширем значењу има обавезу да истражује ту реалност. Са тог становишта она постаје двоструко значајна. Најпре у односу на претходни свет, данашњи истраживач открива постојаног тог света који постоји упоредо са дигиталним. Томе у прилог сведочи и искуство са стварањем и рецепцијом текста. Најављена као технолошки преврат и скоро доминација, електронска књига је успела да фасцинира и појединачне ауторе и читаоце. Чинило се да традиционално писање и читање губе битку пред налетом нових, електронских медија, али је након почетног ентузијазма, одушевљење спласнуло и исказао се тренд обнове класичног издаваштва и Гутенбергове галаксије.

Стварни свет, онај који је до јуче постојао, попут Цвајговог јучерашњег света, потискује се и маргинализује и пред све агресивнијом виртуелном реалношћу данашњи човек живи у неком међусвету, између виртуелног и стварног. Између аналогног и дигиталног, прелазни

облици културе, у којима се губе досадашњи вредносни стандарди књижевне и уметничке продукције. У овом прелазном раздобљу се догађају и велики медијски прелазни у којима телевизијска продукција постаје значајнија од филмске. Реалност међусвета делује утешно за човека у раскораку, да може да живи у свом старом и припада новом свету, али открива и сву опасност и ужасе новог света, који нараста без мере, а ту где расте прети да надрасне и човека.

Дигитални фоклор у планетарном селу

Несумњив је радикални утицај нових технологија и нових медија на савремену културу и настојање да се и са тог становишта и превреднује традиција. Евидентно је да претходна култура опстојава, да се њени садржаји постепено мењају, али да форме и дубинске структуре остају непромењене. Ове константе су још израженије како у форми, тако и у дубинским слојевима нових културних садржаја. Показује се да архаичне структуре, социјалне и духовне, нису само првобитна етапа у развоју културе и да неминовно нестају у процесу даљег развоја људске свести, већ да се у свом преображеном виду, новом облику јављају и у савременој култури. Данашњи човек није изгубио потребу за удруживањем, за религијом и митом, а упркос радикалним иновацијама, оживљавају архаичне форме ритуалног понашања, веровање у њихову неупитност, месијански и утопијски карактер, уз пратећу митологију са новим и рециклираним божанствима. Релативизација дотадашњих духовних и моралних вредности у контексту хиперпродукције нових садржаја, а да се иза тог скрива образац нове идеолошке моћи који манипулише површним осећањима и испражњеном свешћу конзумента.

Уколико узмемо у обзир карактеристике нових медија, пре свих интернета, али и мобилних телефона, да је у могућности тренутне комуникације на даљину поништена временска димензија, односно да није више потребно време да порука стигне од пошиљаоца до примаоца и да прималац може одмах да одговори, онда је то показатељ колико се некадашњи свет данас смањило и заиста претворио, како је то Меклуан (1911 - 1980) још давно запазио, у глобално село⁴. То је изрекао у књизи *Гутенбергова галаксија*, објављеној још 1962. године, пре епохе интернета када су у повоју били глобални медији, пре свих телевизија и радио. Нови медији и комуникацијске могућности чине свет заиста глобалним селом у којем се обнављају матрице старог и настаје нови дигитални фоклор. Са антрополошког становишта откривају се како класични обрасци, попут обреда, функционишу у контексту нових и старих веровања, религијских представа, и митских творевина.

Тренутни богови

Крајња дубинска тачка до које су се могли проучавати облици религијске свести био је, према Узенеру, феномен тренутних богова⁵. Данас се тај најдубљи архаизам исказује у слављењу безначајности и могућности да свака људска тривијалност оличена у ништавним појединцима, са становишта до сада утврђених хуманих, уметничких, књижевних и научних вредности постане значајна и добије, како је приметно Ворхол, својих 15 минута славе.

---

⁴ М. Меклуан, *Gutenbergova galaksija: nastajanje tipografskog čoveka*, Nolit, Beograd, 1973.

⁵ Е. Касиреп, *Jezik i mit: prilog proučavanju imena bogova*, Tribina mladih, Novi Sad, 1972.

Одјек те славе изражавају медији. Попут новина које преносе како је манекенка која је након изласка из затвора због проневере новца из фонда за хуманитарну помоћ отишла да се брчка. У књижевности се пише о тим тривијалностима. Мемоари, романи.

Оно што се практикује на интернету као књижевно стваралаштво остварује се у оквиру постојећих жанрова: поезије, прозе, есеја, без драмских текстова и са највећим бројем прилога у виду слободних, необавезних коментара. Посебно је занимљив аспект фоклоризације тих медија, који су постали опште доступни и погодни за обнову старих и стварање нових облика фолклора чији су актери блогери, ботови, тролови, хакери, хејтери. Појединци добијају слободу да искажу своје мишљење, али су њихова површност, некомпетентност и нестручност у нескладу са амбицијама да тумаче и вреднују појаве и дела. Међутим, као учесници друштвених мрежа већ су своју активност форматизовали као врсту електронског, дигиталног фолклора. Ти садржаји опстају и све више се увећавају задовољавајући потребе најширег круга људи за активном рецепцијом представљеног. Они нису само пасивни конзументи тих садржаја, већ их коментаришу, допуњују, активно учествујући у стварању колективне противречне представе о догађају, личностима. Тај ниво поетизације свакодневља и митологизације њихових актера карактерише фолклор интернета, дигитализовану свест данашњег човека, конзумента и ствараоца планетарног села.

Засновани на брзим технологијама, нови медији су радикално скратили време које је некад било потребно од ствараоца књижевног и уметничког дела до читаоца и гледаоца. Брзина написаног се данас намеће као критеријум вредновања написаног текста, јер поједини аутори настоје да поставе рекорде који уписују у познату Гинисову књигу, и тиме, уз помоћ медија, наметну као

вредност. Не вреднује се текст по својим књижевним вредностима, о којима се, по правилу, критика и не изјашњава, већ се обим написаног настоји успоставити као неупитна вредност.

Значај књижевних вредности је потиснут другим, инфериорним и безначајним критеријумима које, наравно, не успостављају медији, већ популација њихових корисника, која не делује снагом естетских и књижевних аргумената, већ аргументом снаге. Аутори су све нестрпљивији да тек што напишу нешто да то истог трена и промовишу и суоче се са позитивним одјеком. Књижевно, уметничко и научно стваралаштво се не вреднује према естетском и научном критеријуму остварених резултата, већ по квантитету написаног. Време нових медија је посткритичка реалност. Нема адекватне критике, али има коментара на интернету, износе се необавезна мишљења, лични необавезујући и неодговорни ставови.

Ових неколико назнака указују да свет нових медија о којем говоримо, није неупитан, већ само чинилац једног великог цивилизацијског прелазног раздобља у којем се чују и критички гласови упозорења. Један од њих је изражен и романом *Ја мрзим интернет*, Царета Кобета⁶, својеврсној сатири према мегативним аспектима наше технолошке данашњице. На крају би се могло констатовати да су нови медији покретачи и катализатори великог цивилизацијског превирања и оспоравања, са крајње неизвесним исходом, досадашњих хуманих вредности које су биле чиниоци нашег културног идентитета.

---

⁶ Dž. Kobet, *Ja mrzim internet*, Booka, Beograd, 2017.

Излагање на заседању Крушевачке филозофско- књижевне школе, јун 2017.